

GENEZA ŹRÓDEŁ WARMIŃSKICH:
KS. MARIAN BORZYSZKOWSKI,
HISTORIA FILOZOFII W SYSTEMIE HEGLA

Źródła warmińskie obejmują dzieła filozoficzne, teologiczne i historyczne powstałe na Warmii. Należy podzielić je na dwa zbiory – dzieła powstałe przed II wojną światową i po niej. Granicę tę wyznaczają wydarzenia historyczne, związane z przesiedleniami, które doprowadziły do znacznych zmian w warmińskiej ludności autochtonicznej. Powojenne oblicze Warmii, w przeważającej części tworzy ludność napływowa z tzw. Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej i Polski centralnej oraz pokolenie jej dzieci i wnuków. Przemiany ludnościowe wpłynęły na kształt kultury warmińskiej, która w 2. połowie XX wieku zaczęła rozwijać nowe oblicze, uformowane na tradycji przywiezionej przez ludność przesiedleńczą, z elementami przedwojennej tradycji warmińskiej, paradoksalnie stanowiącej *novum* odkrywane i kultywowane przez pokolenie dzieci i wnuków powojennych przybyszów na Świętą Warmię i Mazury.

Ks. Marian Borzyszkowski (1936–2001) należy do grona profesorów warmińskich¹, tworzących środowisko teologów katolickich na tzw. Ziemiach Odzyskanych po II wojnie światowej². Jest postacią wybitną, zapisując się złotymi zgłoskami w historii Warmii, jako badacz historycznych źródeł filozoficznych i teologicznych. Prof. Mieczysław Markowski sporządził pośmiertny wykaz bibliograficzny Księdza Profesora³. Według niego większość oryginalnych opracowań naukowych opublikowano jeszcze za życia ks. Borzyszkowskiego, w wydawnictwach powszechnie dostępnych. Ze względu na wagę osoby i pozostawionych dzieł, na łamach „Forum Teologicznego” publikujemy trudniej

¹ Jacek Jezierski, *Ks. prof. dr hab. Marian Borzyszkowski – promotor laikatu i kultury chrześcijańskiej*, w: *Prodesse ausis. Warmińscy Księża Profesorowie*, red. Katarzyna Parzych-Blakiewicz, Olsztyn 2012, s. 43–51.

² Katarzyna Parzych-Blakiewicz, *Teologia na Warmii po 1945 roku. Wstęp do badań źródeł warmińskich*, w: *Credo Domine adiuva incedulitatem meam. Księga jubileuszowa dedykowana Ojcu Profesorowi Jackowi Salijowi OP*, red. Jarosław Kupczak, Cezary Smuniewski, Poznań – Kraków 2017, s. 335–349, tu: 337.

³ Mieczysław Markowski, *Marian Borzyszkowski (31.08.1936–21.09.2001). In memoriam*, „Studia Warmińskie” t. 39(2002), s. 5–29, tu: 19–28 [wersja zdigitalizowana w roku 2019, zob. *Warmińsko-Mazurska Biblioteka Cyfrowa* [online], dostęp: 09.01.2024, <<https://wmbc.olsztyn.pl/dlibra/publication/12419/edition/12066/content>>].

dostępne teksty Warmińskiego Profesora. W dziale „teksty”, w tomie XIX (2018), s. 251–268 ukazała się pierwsza część opracowania pt. „Pielgrzymowanie błogosławionej Doroty z Mątów do Einsiedeln w kontekście wpływów ówczesnych ideałów duchowości religijnej Nadrenii”, a w tomie XXI (2020), s. 281–293 – część druga tego opracowania; natomiast w tomie XXIV (2023), s. 249–260 – Czytelnik znajdzie niepublikowaną wcześniej, niemieckojęzyczną wersję tekstu „Kirche und *De revolutionibus* Nikolaus Kopernikus”.

Po 23 latach od śmierci ks. Borzyszkowskiego, pragniemy uzupełnić braki w bibliografii podmiotowej, tym razem publikując maszynopis pracy pt. „Historia filozofii w systemie Hegla” (Lublin 1960), powstałej na seminarium prowadzonym przez prof. dr. hab. dr. h.c. Stefana Swieżawskiego, podczas studiów specjalistycznych na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim⁴. Jest to opracowanie z zakresu historii filozofii. Autor wyjaśnia w nim heglowski system porządkowania zagadnień filozoficznych. Opracowanie to ma charakter szkolny, jednak dostarcza współczesnym badaczom źródeł warmińskich informacji o drodze rozwoju w myśleniu naukowym Warmińskiego Profesora. Ks. Prof. Marian Borzyszkowski przekazał Bibliotece „Hosianum” maszynopis tej pracy, co świadczy o jego intencji, aby była ona upowszechniona wśród osób zainteresowanych podjętą tematyką. Poniżej publikujemy ten tekst, jako wartościowy nie tylko z racji interpretacji jednego z wątków filozofii Hegla, ale także jako źródło warmińskie, do badań przedmiotowych nad osobą i myślą ks. Borzyszkowskiego.

Oddanie do rąk czytelników tego źródła, jak i planowanych w kolejnych latach, daje możliwość prześledzenia genezy powstania koncepcji badań teologicznych, rozwijających się na Warmii. Tu należy zwrócić uwagę na badania hagiologiczne⁵, stawiając hipotezę o ich genezie wywodzącej się z myśli naukowej i badań ks. prof. Mariana Borzyszkowskiego. Istnieją wyraźne przesłanki do wykazania, że profil warmińskich badań hagiologicznych rekapitułuje dziedzictwo myśli naukowej ks. Borzyszkowskiego jako historyka filozofii i teologii oraz znawcy średniowiecznych źródeł filozoficznych i teologicznych, badacza dziejów teologii na Warmii i źródeł duchowości mistycznej bł. Doroty z Mątów, a także prekursora szkolnictwa wyższego na Warmii w zakresie studiów teologicznych dla świeckich. Te pięć obszarów aktywności naukowej Księdza Profesora Mariana Borzyszkowskiego rzutuje na wygenerowanie nowego nurtu badań warmińskich, w zakresie dotyczącym świętych i świętości,

⁴ Tamże, s. 6.

⁵ Zob. artykuły autorstwa Katarzyny Parzych-Blakiewicz: *Warmińska hagiologia 2010–2018*, „Studia Elbląskie” t. 20(2019), s. 285–300 [wersja online, zob. <www.studielblaskie.pl/assets/Artykuly/CB-19-Parzych.pdf>]; *Hagiologia „aspektowa” jako perspektywa integracji badań teologicznych i nie-teologicznych*, „Studia Warmińskie” t. 56(2019), s. 249–264 [DOI: 10.31648/sw.3094].

proponujących koncepcję hagiologii aspektowej⁶ jako płaszczyzny badań interdyscyplinarnych z udziałem nauk teologicznych. Publikacja źródeł warmińskich ks. prof. Mariana Borzyszkowskiego poszerza drogę do badań nad rozwojem tej specyfiki badań teologicznych na Warmii.

Poniżej jest zaprezentowany tekst pracy seminaryjnej, dostępnej w formie maszynopisu w bibliotece WSDMW „Hosianum” w Olsztynie, nr sygn.: C 1905, nr ewidencyjny: 1004/82. Wprowadzono zmiany obejmujące korektę redakcyjną. Pominięto informacje o paginacji. Praca jest podzielona na sześć części: 1) Bibliografia: Źródła i literatura pomocnicza; 2) Wstęp; 3) I: Charakterystyka filozofii Hegla; 4) II: Historia filozofii; 5) III. Zakończenie; 6) Spis treści (tu pozostawiono informację o oryginalnej paginacji).

Katarzyna Parzych-Blakiewicz
[ORCID: 0000-0002-7965-9064]

---

⁶ Tamże.

Ks. Marian Borzyszkowski

Historia filozofii w systemie Hegla (praca seminaryjna) **Lublin 1960**

I. Źródła

1. Hegel, G.W.F., *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften*, ed. Lasson 1911.
2. *Wissenschaft der Logik*, I–III, ed. Lassen, Berlin 1933.
3. *Wstęp do historii filozofii*. Tłum. E. Skwiski. Warszawa 1924.

II. Literatura pomocnicza

1. Gottier, M.M, OP, *Romantyczna koncepcja historii. Od Hegla do Marksa*. Znak 52(1950)1135–1147
2. Brunswig, A., *Hegel*, München 1922.
3. Glockner [H.], *Hegel-Lexikon*. XXV. Stuttgart 1939.
4. Heimann, B., *System und Methode in Hegels Philosophie*. Leipzig 1927.
5. Kroński, T., *Hegel i jego filozofia dziejów. Wstęp do: Hegel, Wykłady z filozofii dziejów*. Kraków 1958, XI–LXXXVII.
6. Leese, K., *Die Geschichtsphilosophie Hegels*. Berlin 1922.
7. Żółtowski, A., *Metoda Hegla i zasady filozofii spekulatywnej*. Kraków 1910.

Wstęp

Na temat Hegla można znaleźć dużo pozycji bibliograficznych. Trudno też wśród nich dokonać odpowiedniego wyboru, tym bardziej, że istnieje szereg odmiennych interpretacji filozofii Hegla. Istnieją również trudności ze strony samego Hegla. Swoisty język filozoficzny Hegla oraz omawianie przy każdej okazji wszystkich elementów systemu wprowadza dużo zamieszania. Brak też w dziełach Hegla ścisłego i ostatecznego zdefiniowania wielu elementów jego systemu filozoficznego.

Praca ma na celu ukazanie poglądów Hegla na historię filozofii na tle jego systemu filozoficznego. Przy opracowywaniu tematu oparto się głównie na dziele Hegla „Wstęp do historii filozofii”. Tę pozycję poleca tu właśnie Glockner w Hegel-Lexikon.

I. Charakterystyka filozofii Hegla

1. Idealizm

Przyzwyczajeni do tekstów filozofii scholastycznej, do języka tego okresu, napotykaemy z tej racji na pewne trudności przy studiowaniu dzieł Hegla. Trudno tu znaleźć jasność, przejrzystość i ostrość określeń filozoficznych. Dotyczy to szczególnie znalezienia jakiejś definicji filozofii. Hegel sam stwierdza, że jeśli chodzi o pojęcie filozofii, to wypowiada się na ten temat najrozmaitsze poglądy, szczególnie zaś, jeżeli chodzi o jej przedmiot¹. Szkoda jednak, że Hegel nie odnosi tego również do swoich pism filozoficznych.

Na czołowe miejsce w filozofii Hegla wysuwa się znaczenie idei. Jej roli jest poświęcona przeważna część pism. Jest to idea jedna, naczelna, nazwana przez Hegla absolutną. Ma ona charakter nieskończony i swymi determinacjami rzutuje na to wszystko co jest skończone. Z niej wywodzi się wszystko, świat jest po prostu urzeczywistnieniem idei². Z tego względu słuszne jest określenie filozofii Hegla jako idealistycznej, bowiem „idealizm heglowski polega przede wszystkim na koncepcji wedle której idea poprzedza świat materialny w tym sensie, że ten ostatni jest jej wytworem”³.

„Idea – pisze Hegel – jest punktem środkowym a zarazem obwodem, źródłem świetlnym, które wydając się ciągle nie wychodzi poza siebie..., w ten sposób jest ona układem konieczności i to swojej własnej”⁴.

Filozofia Hegla wiąże się bardzo z ideą, dotyczy to szczególnie jej specyficznego rozwoju⁵. Jeśli się ponadto uwzględni aspekt czasowy, to wspomniany rozwój na przestrzeni dziejów nabiera różnych ukształtowań.

2. Rozwój filozofii

Zagadnienie rozwoju jest jednym z naczelných problemów filozofii Hegla. Tu właśnie uwidaczniają się istotne założenia całej filozofii w postaci dia-

¹ Hegel, *Wstęp do historii filozofii*, 8.

² Brunswig, *Hegel*, 37–40.

³ Kroński, *Hegel i jego filozofia dziejów*, XX.

⁴ Hegel, *Wstęp do historii filozofii*, 54.

⁵ Tamże.

lektyki. U podstaw nie tylko rzeczywistości, ale i całego rozwoju myśli filozoficznej leży idea⁶. Ona nadaje dalszemu rozwojowi ton. I wszystkie dalsze przemiany są ostatecznie zawsze związane z nią. Rozwój filozofii odbywa się nie przypadkowo⁷, lecz według wewnętrznie kierujących nią praw dialektyki⁸. Są one między innymi czynnikami rozwoju, powodują ciągłość postępu.

Tak jak z definicją filozofii, tak podobnie przedstawia się sprawa z ideą. Hegel daje bardzo dużo określeń idei, ale wszystkie one mają charakter aspektowy, najbardziej charakterystyczne określenia dotyczą jej przedmiotu, form i rozwoju.

Hegel pisze: „idea jest więc prawdą i ona jest tylko prawdą”⁹. Nazywa ją często „jedynym przedmiotem i treścią całej filozofii”¹⁰, „podstawą całej filozofii”¹¹.

Najbardziej istotną rzeczą dla idei jest jej rozwój¹². Przez rozwijanie się idea spełnia swą właściwą rolę i dzięki niemu ma to wielkie znaczenie¹³. „W rozwoju idea ujmuje siebie i staje się tym czym jest”¹⁴. Treść idei jest bardzo bogata, zawiera w sobie mnóstwo stopni i momentów¹⁵. Rozwój idei polega na różnicowaniu tego, co w niej jest zawarte¹⁶. Każda idea posiada w sobie „pęd rozwojowy”¹⁷, który ma swoją podstawę w wewnętrznej sprzeczności treści idei. Idea nie może tylko poprzestać na stanie aktualnym w sobie, ale zmuszana jest wewnętrzną koniecznością do uzewnętrzniania się, uprzedmiotowienia¹⁸.

Rozwój idei przebiega w kilku po sobie następujących i mocno związanych ze sobą etapach.

Okres pierwszy: Idea przez samouświadamianie się, „wchodzenie w siebie” doprowadza do ukształtowania oderwanych od siebie treści tkwiących w podłożu myślowym, którego nie można jeszcze nazwać stanem idei. Zrozumiałe się to stanie, gdy uwzględni się aspekt czasowy idei. Otóż według Hegla, dojście do stanu, który byłby już ideą przypada na okres filozofii grec-

⁶ Leese, *Die Geschichtsphilosophie Hegels*, 23–27; Heimann, *System und Methode in Hegels Philosophie*, 26; Hegel, *Wstęp do historii filozofii*, 66.

⁷ Leese, *Die Geschichtsphilosophie Hegels*, 24.

⁸ Hegel, *Wstęp do historii filozofii*, 56.

⁹ Tamże, 42.

¹⁰ Hegel, *Wissenschaft der Logik*, III, 327.

¹¹ Żółtowski, *Metoda Hegla i zasady filozofii spekulatywnej*, 83.

¹² Hegel, *Enzyklopädie...*, § 215.

¹³ Leese, *Die Geschichtsphilosophie Hegels*, 25, 27.

¹⁴ Hegel, *Wstęp do historii filozofii*, 42.

¹⁵ Tamże, 52.

¹⁶ Hegel, *Enzyklopädie...*, § 145.

¹⁷ Hegel, *Wstęp do historii filozofii*, 43.

¹⁸ Tamże.

kiej. Hegel precyzuje te sprawy jeszcze bardziej szczegółowo, wyznaczając poszczególnym filozofiom ich zasługi dla rozwoju idei¹⁹.

Idea kierowana wewnętrzną dialektyką nie poprzestaje na tym etapie, nie jest to jeszcze jej rozwój pełny, bo jej działanie w tym zasadniczo wstępnym etapie ma charakter wsteczny. Wsteczny w tym znaczeniu, że cały jej rozwój jest skierowany na wyodrębnienie z „prostego” podłoża myślowego tych trwałych wartości, które weszły w nią i służyły jej dalszemu, właściwemu rozwojowi.

Okres drugi. Należy tu zaznaczyć, że niekiedy jest on przez Hegla nazywany również okresem pierwszym. Różnica pochodzi stąd, że w opisywanym tutaj podrozdziale okresów uwzględnia się okres uzupełniania idei, co dla historii filozofii ma swoje znaczenie. Idea w tym etapie posiada już swoją pełność, stanowi „myśl czynną”²⁰. Okres ten charakteryzuje zróżnicowanie treści idei. Myśl bowiem zawarta w idei ujawnia się w zróżnicowanych determinacjach. Odrębne determinacje tkwią w idei, a ich formy spełniają rolę całości. Powodem takiego stanu zróżnicowania jest „wewnętrzna sprzeczność”. Ona właśnie pobudza do stałego postępu wprowadzając zróżnicowanie w istnieniu idei²¹. Etap zróżnicowania chociaż pojęty jest w rozwoju idei bardzo szeroko, ma jednak mniejsze znaczenie względem następnego okresu.

Okres trzeci. Następuje tutaj zjednoczenie tego wszystkiego co było poprzednio zróżnicowane²². Jest to scalanie poszczególnych form w formę zupełną, która dla idei stanowi „pełną jednię”²³.

Cały ten proces określa Hegel jako „dialektyczne postępowanie idei”²⁴.

Dwa zasadnicze stany, które się wyodrębnia w rozwoju idei, to: analiza i synteza. Hegel nazywa je też niekiedy metodami, poznaniem, jako analityczne i syntetyczne²⁵. W miarę rozwoju idei następuje coraz większe jej „pogłębianie i samoujmowanie”. Z tej racji filozofia najnowsza i najpóźniejsza jest najbardziej zróżnicowana i najbogatsza²⁶. Idea ma więc swoisty kierunek, swoiste prawa rozwoju nazywane przez Hegla dialektyką. Jeżeli Hegel niekiedy przy omawianiu idei wspomina o jej niektórych empirycznych związkach, to nie można tego spotkać w tekstach, gdy nakreśla jej dialektyczny charakter. Dialektyka Hegla ma więc cenę aprioryczności, bo „treść samą porusza dialektyka, którą ma w sobie”²⁷.

¹⁹ Tamże, 163.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże, 48–49.

²² Tamże, 165.

²³ Tamże, 48.

²⁴ Tamże, 47–49, 62; por. Żółtowski, *Metoda Hegla i zasady filozofii spekulatywnej*, 116.

²⁵ Hegel, *Wissenschaft der Logik*, III, 288.

²⁶ Żółtowski, *Metoda Hegla i zasady filozofii spekulatywnej*, 17–18.

²⁷ Hegel, *Wissenschaft der Logik*, I, 22.

Idea może też przybierać różne formy. Takimi są właśnie w stosunku do idei natura²⁸ i duch²⁹. Różnią się one między sobą, chociaż ta sama idea się w nich przejawia³⁰. Widać to najlepiej w różnych systemach filozoficznych. Formy te jednak nie przekreślają odrębności idei, mają wszystkie podstawę w niej samej, są tylko pewnymi zróżnicowaniami jakie idea osiąga przez swój rozwój³¹. Wszystkie formy idei ujęte syntetycznie scalają się w jedną formę idei. Idea jest tylko jedna, ale poprzez swoją treść, może przybrać różne formy³².

3. Systemy filozoficzne

Dialektyce rozwoju podlegają również systemy filozoficzne. Hegel określa je ogólnie jako „upostaciowanie myśli”³³. Oczywiście istnieje nie jeden system filozoficzny, ale wiele. W filozofii Hegla ta wielość systemów nabiera specjalnego znaczenia. Nie są to stałe, lecz oddzielne formacje myślowe nacechowane różnaitością poglądów³⁴. Wielość tłumaczy i tu dialektyka, która ujmuje ją nie w jakimś punkcie, ale w jej rozwoju, przejawie idei. Różnorodność, która tkwi w idei, występuje w systemach filozoficznych pod postacią myśli. Zgodnie z prawami heglowskiej dialektyki, każdy system ma odpowiedni przejaw idei, w każdym systemie jest swoista forma wyłoniona z pierwotnej idei³⁵. „Formy idei tkwiące w systemach filozoficznych nie są niczym innym, jak tylko pierwotnymi zróżnicowaniami w łonie pierwotnej idei”³⁶. Systemy filozoficzne zasadniczo więc poprzez swe formy tkwią w idei pierwotnej. Podlegają też scalaniu w jedną formę pełną. Ten ostatni etap, jest jednak dokonywany przez nas samych, przy badaniu i rozpatrywaniu poszczególnych systemów³⁷.

Przy analizowaniu poszczególnych systemów filozoficznych, a zwłaszcza przy badaniu ich postępu rozwojowego należy wyróżnić w ich treści dwa zasadnicze elementy: zasady i wyprowadzane z nich konsekwencje³⁸. Hegel stwierdza, że zasady każdego systemu filozoficznego są elementami trwałymi. Trwałymi w tym znaczeniu, że wszelkie następne systemy filozoficzne korzystały z nich i przyjmowały je dla dalszego rozwoju. Stąd też wszelka filozofia póź-

²⁸ Hegel, *Enzyklopädie...* § 248, 250; por. Leese, *Die Geschichtphilosophie Hegels*, 27.

²⁹ Hegel, *Enzyklopädie...* § 213.

³⁰ Leese, *Die Geschichtphilosophie Hegels*, 27.

³¹ Hegel, *Wstęp do historii filozofii*, 63.

³² Tamże, 134.

³³ Tamże, 62.

³⁴ Tamże, 61.

³⁵ Tamże, 62.

³⁶ Tamże, 63.

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże, 66.

niejsza jest wynikiem wszelkich poprzednich zasad poszczególnych systemów filozoficznych³⁹. Z tej też racji nie można powiedzieć, że jakaś filozofia przestała istnieć w sensie absolutnym. Przeciwnie, wszystkie dotychczasowe filozofie trwają, wnosząc do dalszego rozwoju swoją tradycję do całości w postaci ich naczelných zasad⁴⁰.

Rozwój systemów filozoficznych, trwałość zasad a zanikanie elementów nieistotnych Hegel porównuje do rozwoju drzewa. „Obalenie zachodzi i w każdym przebiegu rozwojowym. Rozwój drzewa jest przewyciężeniem zarodka, kwiecie przewyciężeniem liści, gdyż te nie są najwyższym, prawdziwym istnieniem drzewa. Wreszcie kwiecie ulega przewyciężeniu przez owoc; wszakże urzeczywistnić może się on tylko, gdy ukazały się wszystkie poprzednie stopnie rozwoju”⁴¹.

Ważną sprawą jest jeszcze następstwo systemów filozoficznych. Hegel stwierdza tu wyjątkowo jasno i wyraźnie, że „następstwo systemów filozoficznym w biegu dziejów jest tym samym, co następstwo w logicznym wywodzie pojęciowym determinacji idei”⁴². Wspomniane poprzednio „zasady” są „stopniami wyznaczenia tej samej idei”⁴³, leżącej u podstaw całego systemu myślowego.

4. Zadanie filozofii

System Hegla dzieli się na trzy części:

- a) Logika – wiedza o idei i dla idei.
- b) Filozofia natury – wiedza o idei w jej zaprzeczeniu.
- c) Filozofia ducha – wiedza o idei, która powraca ze swego zaprzeczenia⁴⁴.

Już z powyższego schematu widać, że filozofia u Hegla zajmuje stanowisko centralne. Wynika to ze sposobu pojmowania idei. Chodzi o to, by filozofia zwracała uwagę na swe podstawy, obracała się w kręgu idei⁴⁵. Hegel wyznacza filozofii jeszcze kilka zadań. Wszystkie one mają zresztą na celu ideę. Na czoło wysuwa się ukazanie jedności myśli i bytu⁴⁶. Zadania filozofii dotyczą również zwrócenia uwagi na rozwój idei. Chodzi tu szczególnie o ukazanie dialektyki idei i jej konsekwencji⁴⁷, oraz o pokazanie tego rozwoju już w znaczeniu cza-

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże, 67.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Hegel, *Enzyklopädie...*, § 17, 18; Leese, *Die Geschichtsphilosophie Hegels*, 29.

⁴⁵ Hegel, *Enzyklopädie...*, § 17–18.

⁴⁶ Hegel, *Wstęp do historii filozofii*, 48.

⁴⁷ Tamże, 55.

sowym wśród różnych okoliczności. To ostatnie zadanie miałyby na celu wykazanie, że dialektyczne wyznaczenia zawarte w idei są rzutowaniem czy podstawą wszelkich stosunków, wydarzeń. Takie postawienie sprawy sprowadza filozofię Hegla na tory panteizmu⁴⁸.

II. Historia filozofii

1. Przedmiot historii filozofii

Na ogół historie mają już ustalone swoje przedmioty materialne⁴⁹. Jeśli chodzi o historię filozofii, to sprawa ta przedstawia się odmiennie. Już o samej filozofii wypowiada się na najrozmaitsze poglądy; ma to też swój wpływ na historię filozofii⁵⁰. Z tej racji istnieje też szczególna potrzeba ustalenia przedmiotu historii filozofii⁵¹. Hegel zaznacza tu, że trudno mu się zdobyć na jakieś „naukowe przedstawienie”, a da tylko „tymczasowe”⁵². „Historia filozofii wzięta w całości jest konsekwentnym, wytkniętym przez wewnętrzną konieczność postępowaniem; ten postęp jest w sobie rozumny, wyznaczony a priori przez swoją ideę”⁵³.

Podobnie jak w filozofii, tak i tu stwierdza się rozwój idei. Jest jednak pewna różnica. Tutaj jest on połączony ze stroną czasową, historyczną, natomiast w samej filozofii ma on charakter czysty.

Przedmiot historii filozofii ma zasadniczo dwa aspekty: wewnętrzny i zewnętrzny⁵⁴. Obydwie strony historii filozofii dotyczą rozwijającej się treści. Strona zewnętrzna nacechowana jest wieloma okolicznościami, niby faktycznym rozwojem myśli, elementami osobistymi filozofów, środowiskiem, epoką, układem stosunków politycznych⁵⁵. Bardziej jest jednak istotna strona wewnętrzna historii filozofii. Chodzi tu o właściwy rozwój i wyłanianie się myśli⁵⁶. W odróżnieniu od poprzedniego aspektu, ostatni jest nieprzemijający i trwały⁵⁷. Wnosi on trwałe wartości i zdobycze, określane przez Hegla jako prawdę wieczną⁵⁸.

⁴⁸ Cottier, *Romantyczna koncepcja historii*, Znak 54(1958)113.

⁴⁹ Hegel, *Wstęp do historii filozofii*, 8.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Tamże, 9.

⁵² Tamże, 17.

⁵³ Tamże, 66.

⁵⁴ Tamże, 21.

⁵⁵ Tamże, 21, 56, 61.

⁵⁶ Tamże, 77.

⁵⁷ Tamże, 68, 23.

⁵⁸ Tamże.

2. Źródła historii filozofii

Przy poważnym studiowaniu historii filozofii należy według Hegla sięgnąć do źródeł. Z kontekstu wynika, że termin źródło pojmuje w sensie tradycyjnym. Hegel przyznaje jednak, że ilość źródeł jest ogromna, że nie sposób ich wszystkich wykorzystać. Można z części źródeł zrezygnować, ale tylko w wyjątkowych wypadkach, gdy chodzi o niektórych tylko filozofów. W innych wypadkach, zwłaszcza jeśli źródła się nie zachowały, dotyczy to specjalnie niektórych okresów filozofii greckiej, można polegać na pismach innych autorów. Ma tu na myśli przede wszystkim historyków i pisarzy. Hegel stwierdza, że dokonywanie pewnych wyciągów z różnych pism filozoficznych jest rzeczą pożyteczną i ułatwia pracę następnym pokoleniom. Ponadto, gdy chodzi o szczegółowe opracowanie historii filozofii to odwołuje się do dzieł następujących autorów, na których nie* można oprzeć przy poznawaniu dziejów filozofii. Wymienia tu: Wendt'a, Tennemanna, Stanley'a, Bruckeri'ego, Thiedemann'a, Buhle'ego, Ast'a, Rixner'a⁵⁹.

3. Metoda historii filozofii

Dotyczy to metody, którą Hegel przyjmuje w wykładaniu historii filozofii. Należy zaznaczyć, że Hegel tutaj nieco inaczej rozumie metodę. Z tej też racji, trzeba pamiętać, że na ukształtowanie współczesnej definicji metody oddziaływały też metody poprzednie.

Hegel uważa, że do historii filozofii należy tylko to, co ma odpowiednio duże znaczenie, a więc systemy filozoficzne, których zasady były punktami zwrotnymi w dziejach myśli⁶⁰. Można dlatego pomijać niektóre osoby, które wprawdzie przyczyniły się do rozwoju historii filozofii, ale nie przysporzyły filozofii specjalnych korzyści. Pominąć też można dalsze wywody zasad, ich konsekwencje na resztę rzeczywistości. Historia ogólna ma tu małe znaczenie, stąd można ją uwzględnić tylko tam, gdzie trzeba ukazać uwarunkowania czasowe⁶¹.

Ponadto Hegel zwraca uwagę, aby wszelka historia, a szczególnie historia filozofii, ze względu na swój przedmiot była bezstronna⁶². Hegel idzie jeszcze dalej, uważa nawet, że historyk filozofii powinien być tak bezstronny, by nie posiadał nawet swojego systemu filozoficznego, za którym by się opowiadał; nie wypowiadał jakiegokolwiek sądu o dziejach filozofii. Z tej też racji historia filozofii miałaby być „urzeczywistnieniem bezstronności”⁶³.

* Przypis od Redakcji: powinno być „się” zamiast „nie”.

⁵⁹ Tamże, 176–177.

⁶⁰ Tamże, 181–182.

⁶¹ Tamże.

⁶² Tamże, 7.

⁶³ Tamże, 185.

4. Podział historii filozofii

Hegel daje kilka podziałów filozofii, w zależności pod jakim kątem je ujmuje.

Pierwszy podział, chyba najważniejszy, uwzględnia czas. Dzieli tutaj Hegel historię filozofii na trzy okresy:

a) Okres filozofii greckiej – od czasów Talesa aż do rozkwitu filozofii neoplatonickiej.

b) Okres filozofii średniowiecznej – scholastyka. Przyłącza tu również filozofię arabską i żydowską.

c) Okres filozofii nowożytnej – od czasów wojny trzydziestoletniej po dzień dzisiejszy. Początek filozofii nowożytnej według Hegla dali: Bacon, Böhme, Descartes⁶⁴.

Drugi podział ma na celu uwzględnienie narodowości poszczególnych myślicieli. Dzieli tu filozofię na dwa okresy: grecki i germański. Do okresu filozofii greckiej zalicza dzieje myśli greckiej i częściowo rzymskiej, o tyle, o ile poprzednia wywarła na nią wpływ. Filozofia germańska tkwi zasadniczo w chrześcijaństwie, rozwijając się na terenach zamieszkałych przez narodowości pochodzenia germańskiego. Ma tu na myśli Hegel Włochy, Hiszpanię, Francję, Anglię⁶⁵ i oczywiście Niemcy.

Trzeci podział uwzględnia rozwój idei⁶⁶.

5. Zagadnienia wyłączone z zakresu historii filozofii

Hegel zauważa, że myśli które są przedmiotem idei mogą być zawarte w pismach o różnych rodzajach literackich. Można je spotkać w poezji, religii, legendach, dziełach o treści politycznej, psychologicznej. Wszystkie jednak myśli tam zawarte znalazły się przypadkowo; są zawarte tylko pośrednio, nie osiągnęły takiej formy myśli, by mogły same stanowić zasady⁶⁷.

Z tej też racji Hegel wyłącza z zakresu historii filozofii następujące dziedziny:

- **Nauki szczełowe**, gdyż są naukami „polegającymi tylko na sobie”, mające za swój przedmiot tylko rzeczy skończone⁶⁸.
- **„Filozofia popularna”**. „Treść jej występuje pod postacią, wziętą ze świata przyrody”. Typowymi jej przedstawicielami według Hegla są: Ciceron i Pascal⁶⁹.

⁶⁴ Tamże, 174–175.

⁶⁵ Tamże, 162.

⁶⁶ Tamże, s. 7–8.

⁶⁷ Tamże, 134, 143, 145.

⁶⁸ Tamże, 95, 147.

⁶⁹ Tamże, 148–149.

- „Wytwory duchowe Wschodu”⁷⁰.
- Myśli zawarte w sztuce, a szczególnie w poezji⁷¹.
- Religia. Chodzi tu Heglowi nie tylko o religię „czystą”, ale nawet i wtedy gdy jest ona związana z filozofią⁷². Ma tu też na myśli filozofię scholastyczną i patrystyczną. Hegel przedkłada filozofię patrystyczną nad scholastyczną. Zaznacza, że filozofię scholastyczną należy ujmować w łączności z systemami i dziedzinami, które wpływały na jej ukształtowanie. Należy ją rozpatrywać częściowo jako myśl neoplatońską, a częściowo jako religię⁷³.
- Mity – ze względu na posługiwanie się wyobrażeniami⁷⁴.
- Zewnętrzne związki dziejowe narodu, epoki, stosunki polityczne⁷⁵.

6. Stosunek historii filozofii do historii

Przez historię rozumie Hegel historię ogólną, przede wszystkim polityczną⁷⁶. Podobnie jak w historii filozofii tak i tu Hegel stoi mocno na stanowisku bezstronności historii. Miałyby się ona tylko ograniczyć do podawania treści o charakterze informacyjnym, być po prostu kroniką wydarzeń. Za typowych przedstawicieli takiej historii uważa Herodota i Tucydidesa⁷⁷. Zakres historii ogólnej jest bardzo szeroki, oprócz wydarzeń dziejowych obejmuje ona dorobek umysłowy ludzkości, myśli religijne a nawet mity⁷⁸. Między historią a historią filozofii istnieją pewne związki⁷⁹. Jak przy opracowywaniu historii narzuca się pewien cel, tak podobnie i w historii filozofii. W historii ogólnej w zależności od okresu może on przybrać różne kierunki. Inaczej w historii filozofii, celem jej jest zawsze „rozwijający się rozum”. Cel ten wpływa koniecznie, bo jest związany wewnętrznie z podstawą samej filozofii – ideą. Ponadto historia ogólna rozpatruje „czyny dziejowe”, ujęte w najszerszym znaczeniu. Historia filozofii ogranicza się tylko do „czynów filozoficznych”, do selekcji zagadnień filozoficznych z innych⁸⁰.

Związki historii ogólnej z historią filozofii uwidaczniają się jeszcze, gdy zwróci się uwagę na zadanie historii filozofii. Jednym z zasadniczych zadań

⁷⁰ Tamże, 150.

⁷¹ Tamże, 94, 143.

⁷² Tamże, 86, 102, 133, 143, 145, 147.

⁷³ Tamże, 145–146.

⁷⁴ Tamże, 132.

⁷⁵ Tamże, 86, 182–183..

⁷⁶ Tamże, 183.

⁷⁷ Tamże

⁷⁸ Tamże, 94.

⁷⁹ Tamże, 86.

⁸⁰ Tamże, 183.

historii filozofii jest ukazanie stopni rozwojowych idei właśnie na tle czasu⁸¹. Filozofia bowiem utożsamia się z okresami czasu, w których trwa⁸². Oprócz czasu chodzi również o wyznaczenie miejsca i narodu, w których dokonywał się rozwój⁸³. Ogólnie można powiedzieć, że związki jakie zachodzą między historią ogólną a historią filozofii mają swe źródło we wspólnej podstawie rozwojowej. Do historii filozofii należy jednak wyłączenie tych dziedzin, które nie podchodzą pod jej zakres⁸⁴.

Związki między historią filozofii a ogólną istnieją i jakiegokolwiek one by były, to jednak „historia filozofii nie może się obyć bez sądu historyka”⁸⁵.

III. Zakończenie

1. Streszczenie

U podstaw wszelkiej rzeczywistości jest idea. Idea jest jedna, ale poprzez swoje treści może przybierać różne formy. Rozwija się kierowana wewnętrznymi prawami dialektyki; swymi determinacjami rzutuje na świat.

Dialektyce podlegają również systemy filozoficzne. Każdy system filozoficzny jest odpowiednim przejawem idei. W systemie wyróżnia się zasady i wyprowadzane są z nich konsekwencje. Zasady stanowią elementy trwałe i przez to wchodzą w skład następnych systemów filozoficznych. Następstwo systemów filozoficznych jest również powodowane determinacjami rozwoju idei.

Zadania filozofii dotyczą głównie idei i ukazania jej rozwoju.

Przy opracowywaniu historii filozofii należy korzystać ze źródeł; w pewnych jednak wypadkach można je pominąć i korzystać z gotowych opracowań. Historia filozofii powinna doceniać tylko tych filozofów, których poglądy były punktami zwrotnymi w jej dziejach. W podziale historii filozofii zarysowują się trzy główne okresy: starożytny, średniowieczny, nowożytny. Z zakresu historii filozofii należy wyłączyć następujące dziedziny: nauki szczegółowe, filozofię popularną, wytwory duchowe Wschodu, myśli zawarte w sztuce, poezję, religię, mity, zewnętrzne związki dziejowe narodu.

Wszelka historia powinna być bezstronna. Historia ogólna rozpatruje „czyiny dziejów”, a historia filozofii „czyny filozoficzne”.

⁸¹ Tamże, 56.

⁸² Tamże, 92.

⁸³ Tamże, 56, 182.

⁸⁴ Tamże, 94, por. 18n.

⁸⁵ Tamże, 183.

2. Ocena krytyczna systemu

Odnosi się na ogół wrażenie wielkiej spoistości systemu filozoficznego Hegla; można by to nawet nazwać szeroką konsekwencją logiczną systemu, ale tylko systemu. System Hegla jest bardzo ciekawy, a to szczególnie ze względu na przyjęcie zasady idei, która się rozwija i przewija przez wszystko. Można jednak mieć poważne wątpliwości co do samej koncepcji idei. Hegel mocno podkreśla jej fazy rozwojowe, kładzie na nie szczególny nacisk. Brak jednak tekstów, które by mówiły wyraźnie o obiektywnym charakterze idei. Przeciwnie, Hegel wyznacza idei rolę odgórną, rzutowania na rzeczywistość. Powinno być odwrotnie. Wiele twierdzeń Hegla ma charakter czysto afirmatywny, brak często analitycznego wykazania związków z poprzednimi założeniami.

Spis treści

Źródła i literatura pomocnicza – s. 2

Wstęp – s. 3

I. Charakterystyka filozofii Hegla – s. 4

1. Idealizm – s. 4

2. Rozwój filozofii – s. 5

3. Systemy filozoficzne – s. 9

4. Zadania filozofii – s. 12

II. Historia filozofii – s. 13

1. Przedmiot historii filozofii – s. 13

2. Źródła historii filozofii – s. 14

3. Metoda historii filozofii – s. 15

4. Podział historii filozofii – s. 16

5. Zagadnienia wyłączone z zakresu historii filozofii – s. 18

6. Stosunek historii filozofii do historii – s. 19

III. Zakończenie – s. 21

1. Streszczenie – s. 21

2. Ocena krytyczna systemu – s. 22

Spis treści – s. 24

